

УДК 340:341

О.С. ГОЛОВАЩЕНКО, канд. юрид. наук,
ст. наук. співр., НДІ державного будівництва
та місцевого самоврядування НАПрН України

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СОЦІАЛЬНОЇ МОДЕЛІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Ключові слова: соціальна правова держава,
Європейський Союз, європейська інтеграція

Зародження і розбудова соціальної державності в Європі є результатом тривалого історичного процесу [1]. Найбільш важливими закономірностями цього розвитку стало доповнення традиційного переліку прав соціально-економічними й культурними правами [2], розширення кола і змісту функцій держави за рахунок доповнення їх традиційного переліку соціальними функціями, а також поступове формування соціального законодавства [1].

Не обійшов цей процес й Україну – суттєвий внесок у розробку теорії соціальної держави у дореволюційний період зробили такі видатні українські та російські мислителі, як Б.О. Кістяківський, П.І. Новгородцев, Г.Ф. Шершеневич, П.Б. Струве, О.С. Ізгоев та інші. З часів проголошення Декларації про державний суверенітет, концепція соціальної держави стала складовою частиною української державницької ідеології, а проголошення в Конституції України соціальною правовою державою зумовило необхідність розвитку її конституційної моделі, до розробки якої долучилися В. Д. Бабкін [3], П.М. Рабинович [4], О.В. Скрипнюк [5], І.В. Яковюк [6–8] та інші вітчизняні правознавці, які надали концептуального уточнення положенням теорії стосовно умов і потреб її реалізації в Україні. Разом з тим слід визнати, що хоча проблематика соціальної держави у цілому достатньо широко висвітлена в сучасній науковій літературі, однак запровадження соціального виміру європейської інтеграції обумовлює необхідність і актуальність подальших досліджень,

початок яким в Україні дали праці І.В. Яковюка [9], В.І. Сало (В.І. Гуцель) [10] та автора цієї статті [11].

Зміни, які відбулись наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.ст. під впливом процесів глобалізації спричинили необхідність реформування соціальної державності, що пов'язано з визначенням нових параметрів соціальних проблем (соціальної структури і соціально-трудова відносин), трансформацією соціальної політики, формуванням інформаційного та інноваційного простору тощо [12, с.7–103]. Не менш важливого значення для оновлення теорії соціальної держави набув успішний розвиток інтеграційного процесу в Європі, який вплинув на державно-правовий розвиток не лише держав-членів ЄС та країн-кандидатів, але й перетворився на фактор впливу на соціально-економічний розвиток країн в усьому світі [12, с.103–502].

Аналіз сучасного етапу розвитку інтеграційного процесу дозволяє виявити досить чітку закономірність: якщо формування єдиного економічного простору в об'єднаній Європі фактично успішно завершено, на що вказує створення єдиного внутрішнього ринку, формування і поступове розширення зони євро, формування митного, фіскального і банківського союзів, то прориву у питанні будівництва не те що єдиного, але й хоча б спільного соціального простору ЄС досягнути поки що не вдається, попри очевидні досягнення багатьох країн ЄС у соціальній сфері та високий соціальний рівень життя їх населення.

Поширення інтеграційних ініціатив на соціальну сферу в Європі відбулося значно пізніше, аніж в інших сферах правового регулювання. Успіх інтеграції у економічній сфері закономірно призвів до усвідомлення як на наднаціональному (так, у Єдиному європейському акті (1986 р.) було поставлено завдання щодо «формування єдиного соціального простору в рамках Співтовариства», що означало прагнення створити єдину зону захисту соціальних прав в рамках ЄС; у Хартії основних соціальних прав трудящих Європейського співтовариства (1989 р.) зазначалося, що

інститути ЄС усвідомлюють важливість «соціального виміру» інтеграції), так і національному (представники профспілок закликали національні уряди і посадовців ЄС звернути увагу на те, що запроваджений в ЄС механізм конкуренції підриває завоювання у сфері соціального захисту і може призвести до «поступового і непрямого процесу ерозії соціальної політики» [13, с.9–10]) рівнях необхідності вдосконалення механізму функціонування соціальної політики, що, в свою чергу, обумовлює розширення компетенції інститутів ЄС (передусім національних), створення нових структур (йдеться про Економічний і соціальний комітет, Європейський центр розвитку професійної підготовки (CODEFOR), Фонд поліпшення умов життя і праці, Форум з соціальної політики та ціла мережа комітетів і структурних фондів Союзу), здатних у взаємодії з національними урядами конструктивно відповісти на виклики часу. Однак, усвідомлюючи необхідність проведення відповідних реформ, національні уряди не поспішають з їх проведенням.

Відтак ЄС зіткнувся з низкою проблем, серед яких головними слід вважати наступні:

- перша пов'язана з питанням розширення компетенції існуючих інститутів ЄС щодо формування й реалізації загальноєвропейської соціальної політики та створення нових національних інститутів. В рамках цієї проблеми постає доволі гостре питання співвідношення усіх рівнів прийняття рішень (місцевого, національного і наднаціонального) з приводу регулювання усіх складових соціальної сфери. На сьогодні це питання вирішується з урахуванням вимог, передбачених принципом субсидіарності;

- друга проблема стосується конвергенції соціальних та економічних систем держав-членів (передбачає проведення політики соціально-економічного вирівнювання) та гармонізації трудового законодавства та законодавства в сфері соціального захисту населення. Показово, що в соціальній сфері ЄС не наділений повноваженнями щодо гармонізації соціального законодавства, а тому інститути

Союзу зосереджують свою увагу переважно на розробці стратегій соціального розвитку ЄС, рамкових програм соціальних дій та загальних орієнтирів. Загальний підхід ЄС до питання гармонізації соціального законодавства відображений у Білій книзі «Європейська соціальна політика: шлях для Союзу» (1994 р.), у якій зазначено, що «нинішній підхід має на меті не гармонізацію національних систем соціального захисту, а ефективну координацію цих систем в рамках Союзу» [14];

- третя – обумовлена складнощами з формуванням Європейської соціальної моделі (далі – ЕСМ). Світовий досвід переконливо доводить, що перенесення однієї національної соціальної моделі на терени іншої держави досить часто стикається з труднощами, оскільки досить часто властиві такій моделі переваги та недоліки перетворюються в результаті на свою протилежність. Проблема стає ще складнішою, коли постає завдання стосовно створення ЕСМ, що потребує конвергенції усталених соціальних моделей (соціал-демократичної, ліберальної, консервативно-корпоративної, загального добробуту, патерналістичної тощо), між якими існують принципові відмінності в питанні проведення соціальної політики.

Не в останню чергу труднощі з розбудовою соціальної Європи обумовлені вступом до Союзу постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи (далі – ЦСЄ). Так, Л. Кук зазначає, що перетворення соціальної політики в країнах ЦСЄ проходило за різними траєкторіями. Оскільки реструктуризація соціальної сфери в них відбувалася внаслідок досягнення складного компромісу, з одного боку, між представниками різних соціальних і політичних сил всередині країни, а, з іншого, – між національними урядами та інституціями ЄС, то у підсумку система виробництва та розподілу соціальних благ виявилася доволі «мозаїчною», поєднуючи окремі елементи комуністичної спадщини з бісмаркською моделлю соціальної держави, що містить елементи ринкової економіки [15].

Враховуючи ці та ряд інших обставин окремими дослідниками взагалі ставиться під

сумнів можливість створення європейської соціальної моделі [16]. Тому не дивно, що коли обговорюється ця ідея в практичній площині, то окремі автори пропонують розуміти під ЄСМ не повноцінну соціальну модель, а своєрідний кодекс поведінки, заснований на наступних спільних для усіх держав-членів ЄС цінностях: тісний зв'язок між рівнем економічного розвитку і соціального прогресу; універсальний за своїм характером високий рівень соціального забезпечення; розвинене трудове законодавство; рівність шансів і боротьба з дискримінацією; виробнича демократія; діалог соціальних партнерів у рамках договірних відносин; наявність розвинутої соціальної інфраструктури; ключова роль держави у вирішенні соціальних проблем, арбітра у відносинах між соціальними партнерами; боротьба за зайнятість і викорінення феномена соціального відторгнення та бідності; гідна оплата праці, в тому числі введення мінімальної заробітної плати; соціальна справедливість і солідарність у суспільстві [17] або напрям розвитку суспільства, заснованого на принципах соціальної солідарності та справедливості з урахуванням соціально-орієнтованої конкурентоспроможної економіки та захисту навколишнього середовища.

Отже, процеси глобалізації можуть одночасно впливати на національну політику країн, в той самий час знижуючи можливості такої політики. На думку З. Баумана, слабкі квазідержави легко звести до рівня місцевих поліцейських дільниць, що забезпечують мінімальний порядок, необхідний для бізнесу, при цьому можна не перейматись, що вони зможуть ефективно обмежити свободу глобальних корпорацій [18, с.99]. При цьому досить слушною є така думка, що проблема не в самому послабленні національної держави, а скоріш за все в тому, що досі вкрай недостатньо зроблено для заповнення вакууму влади, що створився внаслідок цих подій [19, с.196].

Проведений аналіз дозволяє зробити висновки про те, що, враховуючи різницю в моделях соціальної державності держав-членів

ЄС, істотну відмінність у соціальних стандартах процес зближення їх соціальної політики відбувається доволі повільно і на сьогодні не передбачає проведення гармонізації соціального законодавства, а зводиться здебільшого до координації дій національних урядів у соціальній сфері відповідно до спільних європейських підходів щодо політики соціального забезпечення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Яковюк І. Виникнення та розвиток концепції соціальної держави / І. Яковюк // Вісник Акад. правових наук України. – 2001. – № 2 (25). – С. 25–43.
2. Яковюк І. В. Розвиток концепцій соціально-економічних прав як передумова формування соціальної держави / І. В. Яковюк // Проблеми законності. – 1998. – Вип. 35. – С. 22–27.
3. Бабкін В. Д. Від правової до соціально-правової держави / В. Д. Бабкін // Правова держава. – 2001. – Вип. 12. – С. 270–281.
4. Рабінович П. М. Соціальна сутність держави : теоретико-методологічні засади дослідження / П. М. Рабінович, Ю. Лобода // Право України. – 2001. – № 8. – С. 41–44.
5. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні : проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України / О. В. Скрипнюк. – К., 2000.
6. Яковюк І. В. Соціальна держава : до визначення змісту поняття / І. В. Яковюк // Вісник Акад. правових наук України. – 2001. – № 3 (26). – С. 37–47.
7. Яковюк І. В. Соціальна і правова держава : співвідношення понять / І. В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2001. – Вип. 1. – С. 99–105.
8. Яковюк І. В. Співвідношення принципів соціальної держави і федералізму / І. В. Яковюк // Проблеми законності. – 1999. – Вип. 39. – С. 3–8.
9. Яковюк І. В. Реалізація соціальної функції держави в умовах європейської інтеграції / І. В. Яковюк // Державне будівництво та міс-

цеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 7. – С. 40–48.

10. Гуцель В. Г. Особливості реалізації соціальної функції держав-членів ЄС в умовах розбудови соціального співтовариства ЄС / В. Г. Гуцель // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2004. – Вип. 8. – С. 158–167.

11. Головащенко О. С. Соціальна правова держава в умовах європейської інтеграції / О. С. Головащенко // Державне будівництво та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – 2007. – Вип. 14. – С. 167–173.

12. Социальная Европа в XXI веке / под ред. М. В. Каргаловой. – М. : Весь мир, 2011. – 528 с.

13. Hantrais L. Social Policy in the European Union / L. Hantrais. – Macmillan Press : London, 1995. – 24 p.

14. Швейцер В. Я. Контуры социальной Европы / В. Я. Швейцер // Современная Европа. – 2000. – № 2. – С. 125–127.

15. Кук Л. Государство в социальной сфере : уходит или остается? / Л. Кук // Вопросы государственного и муниципального управления. – 2014. – № 2. – С. 120–144.

16. Sapir A. Globalisation and the Reform of European Social Models / A. Sapir // Background document for the presentation at ECOFIN informal Meeting in Manchester, 9 Sept. 2005 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bruegel.org>.

17. Джавадова С. А. Европейская социальная модель в новом социальном измерении / С. А. Джавадова, В. Д. Гончарова // Экономический журнал. – 2009. – № 16 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://economicarggu.ru/2009_2/goncharova.pdf.

18. Бауман З. Глобализация. Последствия для человека и общества / З. Бауман. – М., 2004. – С. 99.

19. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А. Этциони. – М., 2004. – С. 196.

Головащенко О. С. Проблеми формування європейської соціальної моделі на сучасному етапі / О. С. Головащенко // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 61–64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_12.pdf

Простежується зв'язок між розбудовою соціальної держави в країнах Європи і становленням європейської соціальної моделі. Зроблено висновок про закономірність перенесення інтеграційних ініціатив з економічної сфери на соціальну в процесі поглиблення об'єднавчого процесу.

Головащенко О.С. Проблемы формирования европейской социальной модели на современном этапе

Прослеживается связь между становлением социального государства в странах Европы и становлением европейской социальной модели. Делается вывод о закономерности переноса интеграционных инициатив из экономической сферы в социальную в процессе углубления объединительного процесса.

Golovashchenko O.S. European Social Model: Problems of Formation

The conclusion of the transfer pattern of economic integration initiatives in the social sphere in the process of deepening the unification process was made. In the article the problem that hinder the process of reforming the social sphere of the European Union today.